

УДК: 159.99

Гулько Г.О.[°]

Київський національний університет імені Т.Шевченка, факультет психології, аспірант

НЕВРОТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

З кожним днем збільшується кількість людей, хворих на невроз. Сучасна глобалізація, урбанізація, підвищення вимог до кожної окремої особистості спричинює збільшення невротичних проявів що, своєю чергою, ставить питання перед психологами щодо визначення поняття невротичні властивості особистості. Вивчення цього питання в статті пов'язане з дослідженнями Вільгельма Райха про невротичний характер, який він розуміє як систему іманентно притаманних людині симптомів. Г.І. Гурджієв, в свою чергу, це поняття визначає через «хибну особистість». Найбільше ж на розвиток вчення про невротичні риси характеру вплинули розробки Х. Хартмана, Е. Еріксона, Дж. Кляйна, Р. Гарднера і їх співробітників. Також важливими розробками, через які в даній статті і визначаються невротичні властивості є поняття акцентуацій, над якими працював П.Б. Ганнушкін, «невротичної людини» в роботах М.Ю. Литвака, невротичних рис К. Хорні, невротичних стилів Д. Шапіро, та остаточну крапку у розробці концепції невротичних властивостей ставить ідея стадіальності формування зрілою невротичної особистості. Тому поняття невротичних властивостей особистості є багатограних та визначається у контексті інших психологічних категорій, що стосуються процесу невротизації особистості.

Ключові слова: невротичні властивості особистості, невротичні риси, невротичні стилі, акцентуації, невроз, невротичні тенденції, невротичний характер

С каждым днем увеличивается количество людей, больных неврозом. Современная глобализация, урбанизация, повышение требований к каждой отдельной личности приводит к увеличению невротических проявлений, что в свою очередь, ставит вопрос перед психологами относительно определения понятия невротические свойства личности. Изучение этого вопроса в статье связано с исследованиями Вильгельма Райха про невротический характер, который он понимает как систему имманентно присущих человеку симптомов. И. Гурджиев, в свою очередь, это понятие определяет через «ложную личность». Больше всего на развитие учения о невротических черты характера повлияли разработки Х. Хартмана, Э. Эриксона, Дж. Кляйна, Р. Гарднера и их сотрудников. Также важными разработками, с помощью которых в данной статье и определяются невротические свойства, являются понятия акцентуации, над которыми работал П.Б. Ганнушкин,

«невротического человека» в работах М.Е. Литвака, невротических черт К. Хорни, невротических стилей Д. Шапиро, и окончательную точку в разработке концепции невротических свойств ставит идея стадильности формирования зрелой невротической личности. Поэтому понятие невротических свойств личности является многогранным и определяется в контексте других психологических категорий, касающихся процесса невротизации личности.

Ключевые слова: *невротические свойства личности, невротические черты, невротические стили, акцентуации, невроз, невротические тенденции, невротический характер*

Number of people, who suffering from neurosis, increase every day. Modern globalization, urbanization, increasing requirements for each person causes increase of neurotic manifestations of personality, and this raises question for psychologists concerning the definition of neurotic personality properties. The study of this issue in the article starts with research of Wilhelm Reich about neurotic character that he understands as the system of human neurotic symptoms. G.I. Gurdjieff defines this concept through the "wrong person." But the greatest influence on the on the development of the doctrine of neurotic properties had the work by H. Hartman, E. Erickson, G. Klein, R. Gardner and their employees. Also important conceptions through which neurotic properties is defined, are the concept of accentuations by P.B. Gannushkin, "neurotic man" in the works of M. Litvak, neurotic traits K. Horney, neurotic styles D. Shapiro, and the final point in developing of the concept of neurotic features puts the stadiality idea of forming a mature neurotic personality. They developed a questionnaire for the diagnosis of neurotic personality traits. Therefore, the concept of neurotic personality properties is multifaceted and determined in the context of other psychological categories related to the process of personality neuroticism.

Keywords: *neurotic personality properties, neurotic traits, neurotic style, accentuation, neurosis, neurotic tendency, neurotic character*

Актуальність. *Розвиток суспільства спричиняє збільшення кількості інформації, вимагає її свідомого і систематичного упорядкування кожною пересічною людиною, а відтак ускладнює вимоги до неї як до особистості. Людська психіка, реагуючи на хвилю різномірних ситуацій, моральних норм, власних бажань і тенденцій, інколи втрачає стабільність і конкретність, а тому людина, як її носій, намагається якомога вдаліше пристосуватися. Чимало юних і дорослих не можуть впоратися з натиском змін і саме тому в останні десятиліття психологи констатують факт істотного зростання кількості невротичних захворювань.*

Мета (цілі і завдання) дослідження. *Теоретичне роз'яснення сутності невротичних властивостей особистості та співвіднесення їх з іншими психологічними утвореннями схожого змісту.*

Мету можливо досягти через вирішення комплексу завдань:

- 1. визначення причини виникнення невротичних утворень особистості;*
- 2. детального дослідження етапів формування невротичних властивостей особистості;*

3. змістовне і детальне визначення сутності невротичних властивостей особистості.

Об'єкт дослідження – невротичні властивості особистості, як сформована складова характеру. Предмет дослідження – онтогенез невротичних властивостей особистості, як стадійний процес ґенези зрілої невротичної особистості;

Авторська ідея полягає у тому, що, враховуючи здобутки плідної праці багатьох психологів, донині немає чіткого і якісного визначення змісту та обсягу поняття «невротичні властивості особистості», яке б максимально повно пояснювало поведінку і властивості людини. Оскільки існують понятійні уявлення про невроз, невротичні стилі, невротичний характер, невротичні стани, неврозоподібні стани, неврозоподібні прояви, невротичні риси характеру, акцентуації характеру, то саме через актуалізацію цих уявлень будемо схарактеризовувати невротичні властивості особистості.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що у роботі вперше визначено сутність невротичних властивостей особистості, виявлений стадійний механізм формування невротичних властивостей особистості; уточнено зміст схожих психологічних понять «невротичні тенденції», «невроз», «неврозоподібні стани», «невротичний характер», «невротичні стилі поведінки», що являють собою етапи ґенези зрілої невротичної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично на розвиток вчення про неврози і невротичні риси характеру найбільший вплив мали три наукові розробки: (1) концепція Х. Хартмана, яка заснована на згадуваних в пізніх роботах З. Фрейда психологічних структурах, незалежних від інстинктивних потягів і конфліктів; (2) робота Е. Еріксона, в яку включена концепція психологічних структур, незалежних від інстинктивних потягів (але тісно з ними пов'язаних), і, крім того, додана нова концепція узагальнених способів діяльності; (3) експериментальна і теоретична робота Дж. Кляйна, Р. Гарднера і їх співробітників. Вони вивчали, як загальні принципи контролю проявляються в способах і стилях пізнання.

Дослідження Х. Хартмана виявили важливість психологічного розвитку вроджених ментальних структур (наприклад, пам'яті і структури пізнання). На думку Х. Хартмана, ці структури є основними в пристосуванні людини: вони формують ядро адаптивної психологічної діяльності, вони впливають на вибір шляху "кращого" вирішення конфлікту і вибір захисту. В цій концепції з'являється те, чого раніше не було в психоаналізі: біологічне ядро психологічної структури, яке спочатку впливає на характерні тенденції адаптивних і захисних функцій - ядро, навколо якого збираються найрізноманітніші сили і впливу. Таким чином, Х. Хартман створив загальну теорію незалежного розвитку Еґо, а Е. Еріксон розробив її більш специфічні аспекти. В результаті кристалізації соціальних форм (модальностей) з'являються спосіб діяльності, ставлення, будова мислення. Таким чином, на відміну від «способів реагування» В. Райха, у загальних форм функціонування в схемі Е. Еріксона існує три кореня: інстинктивний розвиток, поява зрілих здібностей і тенденцій і виникаючі на кожній фазі розвитку зовнішні соціальні умови [21, с. 5–6]. Тобто констатуємо, що невроз виникає на основі порушення нормального формування особистості і її функцій.

Взаємозв'язок між невробами і типом особистості підкреслювали й інші дослідники (К. Ясперс, К. Шнайдер, Дж. Луфборроу). Вони вважали, що невроб являє собою реакцію на стрес, що виникла у особистості певного типу. У зв'язку з таким підходом було введено новий термін «патологічна емоційна реакція». Однак взаємозв'язок між типом особистості і типом реакції далеко не однозначний. У цьому визначенні підкреслюються основні критерії виділення невробів: психогенний фактор, як причина вегетосоматичних проявів, особистісний характер і тенденція до переробки порушень, що виникли відповідно до соціальної значимості психічної травми.

Із поняттям «невроб» тісно пов'язане визначення невротичних рис особистості і часто виводиться саме через нього. Тому розглянемо розуміння та етіологію цього явища.

Невроб деякими вченими трактується як порушення навчання. Тут представлені теорії двох типів. Прихильники теорій першого типу визнають деякі етіологічні механізми, запропоновані З. Фройдом, і намагаються пояснити їх з точки зору механізмів навчання. Так, витіснення трактується як еквівалент навчання уникнення, емоційний конфлікт прирівнюється до конфлікту наближення - ухилення, а зсув - до асоціативного навчання. Теорії другого типу відкидають ідеї З. Фрейда і намагаються пояснити невроб, виходячи з понять, запозичених з експериментальної психології. Так, тривога розглядається як стимулюючий стан (імпульс), а інші симптоми вважаються проявом засвоєної поведінки [10, с. 526; 11, с. 241].

Але більшість учених сходяться на думці, що невроб – це психічне відхилення від норми, пов'язане з болісними переживаннями, але не завжди визнане хворобою. У психоаналізі невроб розглядається як результат конфлікту між різними інстанціями психіки [13, с. 907–908]. Відповідно до теорії З. Фрейда, у підґрунті невробу лежить фіксація особи на певній фазі лібідо, або регресія стосовно неї. При цьому розвиваються невротичні симптоми, які являють собою часткове розвантаження психічної енергії шляхом заміщеного задоволення. Чим сильніше тиск потягу, тим більша вірогідність, що повторне витіснення буде потрібно неодноразово і на місці симптомів складуться невротичні риси характеру [17, с. 89].

У вітчизняній психології першість щодо пояснення невробу належить школі В.М. Мясіщева. На його думку, невроб - психогенний, конфліктогенний, нервово-психічний розлад, який виникає в результаті порушення, особливо значимих життєвих відносин. Виявляється в специфічних клінічних феноменах при відсутності психотичних явищ. Він викликається психічними причинами, а не соматичними. При невробах присутня оборотність патологічних порушень [18, с. 97–105]. В.М. Мясіщев пропонував оцінювати ступінь психотравмуючого впливу ситуації в залежності від системи відносин особистості - ціннісних орієнтації людини, тобто залежно від сфери життя людей, яка, на їх думку, є принципово важливою і в якій зосереджений «сенса життя» [7, с. 36].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчивши історичний розвиток учення про невротизацію особистості, дійшли висновку, що різні школи і напрямки психології по різному бачать цей процес і застосовують різну термінологію. Так, наприклад, В. Райх, і А. Лоуен, і багато інших психіатрів і психотерапевтів не чітко розрізняють типологію, яка відноситься до сутності

(тобто «нормальну» типологію), і типи характеру, які відносяться до невротичної особистості. Тут ми маємо деяку плутанину: у багатьох психіатричних або психологічних типологіях відхилення хибної особистості і типологічні властивості особистості, зазвичай, накладаються один на одного [8]. Тобто розуміння здорової людини і людини з набутими невротичними рисами характеру переплітаються. У свою чергу, А. Адлер вважав, що дослідження невротичного характеру є суттєвою частиною психології невротів. У роботі «Про нервический характер» (1912) він писав про те, що загострені риси характеру чітко виявляються «в невротичній схильності дитячої душі», невротичне прагнення веде до розширення кордонів особистості і до безперервного зіткнення з труднощами зовнішнього світу, в багатьох невротичних симптомах відбиваються тісні відносини між шлунково-кишковим трактом і психікою, сильна орієнтація дитини на ідеал батька є невротичною рисою, заїкання може бути «невротичним вираженням захисту проти зверхності батька», в стосунках людей часто вражає «невротична зчіпка» любовних потягів з різноманітними труднощами [4, с. 544].

Розвести ці поняття і дати чітке визначення кожному з них і є головною задачею теоретичного дослідження. Саме тому, в цій роботі ми намагатимемося віднайти найбільш популярні та науково обґрунтовані визначення і, на їх основі, побудувати власну концепцію поняття «невротичні властивості особистості».

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів.

Феномен невротичних властивостей особистості можливо розкрити в рамках вчинкового підходу, розробленого В.А. Роменцем, в якому основною рушійною силою і власне визначенням особистості є вчинок – діяння, що є істинною, справжньою творчістю нових форм і якостей психічного, спрямоване на перетворення себе і навколишнього світу [15, с. 4]. Визначаємо, що саме через невротичний вчинок і подальший його перехід у повсякденну невротичну поведінку і визначається процес формування зрілої невротичної особистості.

Широке поширення у визначенні концепції невротів отримала гіпотеза динаміки невротичних формувань, яка ґрунтується на етапності: невротична реакція, невротичний стан, невротичний розвиток особистості.

Відповідно до принципів формування властивостей особистості, перетворення тенденції – початкової форми майбутньої властивості, на якість має відбуватися послідовно у декілька етапів. Так, спочатку, явище з'являється як тенденція, потім, тенденція перетворюється на процес, коли втілюється в реальності як дія або діяльність деякої особистості; при багаторазовому повторенні, або довготривалості, процес перетворюється на стан, а стан, який не знаходить адекватного розв'язання чи лікування, викликає формування властивості особистості, яка буде проявлятися повсякчас у будь-якій діяльності особистості, унеможливаючи адекватне реагування на оточуючі стимули та, власне, формуючи зрілу невротичну особистість. Так пише і К.К. Платонов, що психічні стани за параметром тривалості займають проміжне положення між психічними процесами і властивостями особистості: «Психічні стани досить тривалі (можуть тривати місяцями), хоча при зміні умов або внаслідок адаптації можуть і швидко змінюватися» [7, с. 404]. Це підтверджує, що етапність ґенези невротичної особистості, яка була визначена вище, є цілком правильною.

Розглянемо усі етапи онтогенезу зрілої невротичної особистості більш детально.

Рис.1. Схема стадійної генези невротичної особистості

Невротична тенденція є передумовою людини діяти в незвичній, невротизуючій ситуації певним чином. Деякі вчені вважають, що ці невротичні тенденції є вродженими (З. Фройд), деякі схиляються до думки, що такі тенденції утворюються під впливом навколишнього середовища (К. Хорні). К.К. Платонов (1986), наприклад, вважав, що протиріччя між тими чи іншими здібностями і нездібностями і різними рисами характеру мають важливе значення для становлення особистості та можуть призвести самі по собі до невротичних зривів [7, с. 152]. А Н.Ф. Калініна визначає поняття неврозу в рамках сучасного психоаналітичного підходу: «...невротик розщеплений надвоє уявною діалектикою Его і об'єкту...», при цьому, слідуючи ідеї співвіднесення даної клінічної категорії зі стадіями психосексуального розвитку людини: «Невроз представлений спробою суб'єкта замінити втрату реальності уявними об'єктами фантазії і ідеалізованими нарцисичними відносинами» [3, с. 71–73]. Т.С. Яценко, розвиваючи ідею цілісності психічного в руслі глибинної психокорекції в рамках психодинамічного підходу, пояснює виникнення конфліктів соціальних та внутрішньоособистісних безперервною інтрапсихічною боротьбою протилежних тенденцій, яку окреслює поняттям «антиномія», головним значенням якого є єдність і єднання суперечливих тенденцій [16]. На основі вищевикладеного, висновуємо, що етіопатогенез невротичних розладів визначається такими факторами:

1. Генетичні - конституціональні особливості психологічної схильності до невротичного реагування та особливості вегетативної нервової системи. Перші доведені на підставі результатів виконання психологічних тестів (ступінь нейротизму), другі - визначенням тенденції вегетативної нервової системи реагувати на стресові впливи.

2. Фактори, що впливають в дитячому віці - невротичні риси і наявність невротичних синдромів у дитячому віці свідчить про недостатньо стійку психіку і про відставання в дозріванні. Визначальні риси особистості бувають двох видів: загальна схильність до розвитку неврозу і специфічна схильність до розвитку неврозу певного типу.

Коли людина піддається невротичним тенденціям і застосовує цей неадекватний, невротичний алгоритм поведінки – тенденція стає процесом. Виконуючи будь-яку діяльність, людина застосовує «нездоровий» алгоритм діяльності, який чинить сильний негативний вплив на особистість, все більше і більше змушуючи людину не шукати «здорові», адекватні способи реакції і поведінки, а використовувати лише невротичний спосіб поведінки.

Якщо людина не знаходить способу змінити власну невротичну поведінку на «здорову», або не звертається до психотерапевта, то процес невротизації призводить до виникнення невротичних станів. Психотерапія, за думкою Н.Ф. Калініної, провідним для даного типу дискурсу приймає уявлення про те, що депресія та інші види неврозу суть наслідки ірраціонального і не реалістичного мислення, тому мовні акти терапевта і сама психотерапія будуть спрямовані виключно на зміну думок, переконань і уявлень клієнта [3, с.76].

Неврозоподібні стани (неврозоподібні розлади, невротичні стани) визначаються як група нервово-психічних порушень, які зовні нагадують неврози (розлади невротичного рівня реагування), але не обумовлені психогенними впливами. Вони займають проміжне положення між органічними захворюваннями і неврозами, наближаючись до перших [10, с. 337].

При неврозоподібних станах основну роль у розвитку невротичної симптоматики грає не психогенія, як при неврозах, а наявність ендогенної або екзогенної психічної патології. Проте встановити це розходження нелегко. У виникненні неврозів істотне значення має інтеркурентна соматична патологія, а при неврозоподібних станах важливим у ряді випадків виявляється додатковий патогенний вплив психогенних моментів. Таким чином, провідна роль психогенії або патобіологічних факторів (соматогенних, ендогенних) повинна оцінюватися в їх зіставленні з урахуванням їх вираженості, значущості та переважання (Л.І. Завілянська). Тут важливе значення має виявлення ознак, типових для основного захворювання, що нерідко маскуються неврозоподібною симптоматикою, наприклад, характерними для шизофренії зміна мислення та афективно-особистісної сфери або симптомів органічної церебральної патології. У цьому відношенні значну допомогу психіатру надає патопсихологічне дослідження. Ця ж обставина не в меншій мірі відіграє роль у діагностиці психопатоподібних станів. За А.М. Вейном, абсолютний критерій діагностики неврозоподібних станів (псевдоневрозів) - відсутність в основі хвороби невротичного конфлікту. Цим, однак, не виключена роль психогенії у розвитку неврозоподібних станів взагалі. Важливо лише зазначити, що психогенія при цьому не є основним, провідним фактором.

Н.А. Антонов вважає недостатнім одні лише патогенетичні критерії диференціації неврозів і неврозоподібних станів і вказує на необхідність доповнення їх критеріями клінічними, заснованими на аналізі загальних і окремих особливостей перебігу захворювання. Тільки клініка дозволяє вирішити, що є первинним у кожному окремому випадку - психогенія або фізіогенез симптоматики. Не можна забувати, що і при неврозах, і при неврозоподібних станах ці фактори часто поєднуються (В.В. Ковальов, В.П. Бєлов).

У будь-якому разі, невротичний стан, що сформувався в наслідок невротичної поведінки людини, передбачає довготривалість і повторюваність заміщених, невротичних способів адаптації. І, якщо і тут не було застосовано лікувального впливу, то стан згодом перетвориться на невротичну властивість, що залишиться у структурі характеру людини, як іманентно притаманна риса. Так формується невротичний характер людини, а сама людина стає зрілою невротичною особистістю.

Невротичний характер - це психічний розлад, який став настільки стійким, що під його впливом відбулася перебудова всієї особистості, в тому числі і її

система цінностей. Носієві невротичного характеру його поведінка представляється нормальною, бо він співвідносить її з образом, в якому вже є патологія [12, с. 182]. Серед психоаналітиків Вільгельм Райх (в книзі «Характероаналіз»), одним з перших усвідомив важливість поняття невротичного характеру, яке ввів ще З. Фройд і розвинули К. Абрахам і Ш. Ференці. Але вони не надавали цьому поняттю такої методичної та методологічної значимості [8].

Невротичний характер, в сенсі В. Райха і наступних психоаналітиків, відрізняється від звичайних невротичних симптомів двома особливостями: по-перше, це - система симптомів, в якій кожен симптом пов'язаний з рештою, підтримує інші, і всі вони разом складають єдине системне ціле; по-друге, риси свого невротичного характеру і свій невротичний характер в цілому людина приймає без критики, вона до них поблажлива і сама про себе каже: «Я такий» або «Я така», і всі навколо говорять: «Він у нас такий», «Вона у нас така».

Майже всі взаємодії людей, які ми навколо бачимо - це переважно взаємодія невротичних характерів. Невротичний характер - це не тільки феномен психотерапії та психоаналізу, це феномен звичайного, буденного життя. Невротичні риси і, відповідно, характер, як їх система, приблизно відповідають тому, що у Гурджиєва-Успенського називається «хибна особистість».

У термінах «трьох сил» Г.І. Гурджиєва можна позначити імпульс, що йде від сутності, як активний, а пасивним або сприймаючим можна вважати соціокультурне зовнішнє середовище. Як відомо, активний і пасивний імпульси не можуть прийти у взаємодію без узгоджувального імпульсу, тобто, без повної тріади. Вплив на цю тріаду виконує виховання, яке може бути двох типів. В одному випадку тріада діє нормально, в іншому - дефекти, відхилення, неврози, невротичні характери вихователів віддзеркалюються безпосередньо в самому вихованні, і виникає вторинна тріада, тобто відтворюється консенсусна реальність (яку Чарльз Тарт називає «невротичною раціональністю»). Але, так чи інакше, те, що за таких умов з'являється у вихованців, служить не узгодженням їх сутності з середовищем, а самопідтримкою невротичної консенсусної реальності. Це і є «хибна особистість» [8].

Коли імпульси, запити, тенденції сутності узгоджені з наявною соціокультурною реальністю, - ми отримуємо нормальні риси нормальної особистості, а якщо «виховане еґо» ігнорує запити сутності, то ми маємо риси удаваної особистості або симптоми або риси (невротичного) характеру. Коли ці риси об'єднуються навколо того, що Г.І. Гурджиєв називав головною рисою, - ми маємо систему характеру. Тобто, власне, систему невротичних властивостей особистості.

У подальшому невротичні властивості особистості передбачають формування невротичного стилю поведінки.

Д. Шапіро визначає "стиль" - як форму або спосіб діяльності в певній сфері, і впізнати його можна за допомогою конкретних дій людини. "Невротичні стилі" - це способи діяльності, характерні для різних невротичних станів. Залежно від психічних захворювань він виділяє чотири основні невротичні стилі: obsesивно-компульсивний (невроз нав'язливих станів), параноїдальний, істеричний і імпульсивний. Але вважаємо, що такі стилі можуть бути притаманні і людині психічно здоровій, але яка має невротичний характер [21].

Людину, що постійно використовує невротичні стилі поведінки іноді називають «невротиком», як це робить М.Ю. Литвак, який вивчає невротичну особистість в Росії. Він вважає, що якщо людина часто робитиме не те, що хоче, а те, що повинна, то вона є невротичною особистістю. Крім того він виділив кілька відмінних рис «невротика»: така людина зважає на усі обставини, часто відчуває почуття провини, уразлива, жадібна, боягузлива і тривожна, уперта, ледача, прагне зберегти існуючий невротичний стан [6].

Визначившись з розумінням невротичних рис, які дуже тісно пов'язані з неврозом, дослідимо, які саме можуть бути ці риси.

У відповідності зі своєю моделлю соціальних потреб, К. Хорні виділяє чотири поширені невротичні риси особистості: перша - прагнення завоювати любов, схвалення інших, невротична недовіра, ворожість до світу проявляються тут у тому, що людина вимагає любові та уваги від інших, але сама внутрішньо порожня, не здатна випромінювати тепло; друга невротична риса - прагнення до влади; третя риса - невротичний відхід; четверта риса - невротична поступливість [20, с. 224]. Саме тому, не зважаючи на популярність психотерапії у сучасному світі, кількість хворих на невроз невпинно зростає.

Досліджували невротичну особистість також і науковці - працівники інституту імені Бехтерева – Л.І. Васерман, Б.В. Іовлев, О.Ю. Щелкова, К.Р. Червінська визначили основні риси особистості, що пов'язані з розвитком неврозоподібних, невротичних та психосоматичних розладів. Це – невпевненість у собі, пізнавальна та соціальна пасивність, невротичних «зверхконтроль» поведінки, афективна нестійкість, іпохондричність, соціальна не адаптивність, інтровертована направленість особистості [2, с. 5]. Л.І. Васерман визначає, що невротичні риси особистості - це умовне поняття, засноване на клінічному досвіді і даних експериментальних досліджень, які вказують на те, що у хворих з невротичними розладами частіше більш вираженими виявлялися деякі риси особистості, які або типологічно обумовлені, або онтосоціогенетично «визрівають» і можуть вважатися преморбідними; при стресогенних факторах ці особистісні риси є носіями ризику психічної дезадаптації [1, с. 81].

Висновки. 1. У підґрунті індивідуальних відмінностей неврозоподібних станів і неврозів людини знаходяться фізіогенні і психогенні фактори, що відіграють різну роль у визначенні та розвитку захворювання; причому перші фактори є факультативними, додатковими, другі – головними, причинними.

2. Зріла невротична особистість формується в результаті поступового переходу від одного етапу до іншого, при умові відсутності лікувального і психотерапевтичного впливу з метою нормалізації поведінки людини. Таких етапів декілька: невротична тенденція, що є ніби установкою людини діяти певним чином; невротичний процес, коли тенденція реалізовується в діяльності; невротичний стан, що є наслідком багаторазового виконання невротичної поведінки; і невротична властивість, як складова невротичного характеру.

3. Розглянувши процес розвитку невротичних властивостей особистості від невротичних тенденцій до зрілого невротичного характеру, ми висновуємо, що невротичні властивості - це стійкі риси особистості, які можуть бути притаманні як здоровій людині, так і людині, хворій неврозом. Ці риси стають невід'ємною частиною характеру, приймаються людиною без критики, з'являються вони в результаті внутрішньоособистісного конфлікту і є своєрідними способами

(заміщеннями) адаптації до умов соціокультурного середовища. Передумовою розвитку таких рис особистості є або прогресуюче захворювання, коли риси з'являються внаслідок захворювання, або під впливами різних зовнішніх факторів і внутрішніх чинників, психологічних та соціологічних факторів, що в майбутньому призведе до захворювання.

У перспективі подальших наукових розвідок передбачаємо віднайти можливі способи профілактики і попередження невротичного розвитку особистості на кожному з етапів її формування.

Список використаних джерел:

1. Шапиро Д. Невротические стили / Д. Шапиро. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2000. – 176 с. – (Современная психология: Теория и практика).
2. Психиатрия: нац. рук. / под ред. Т.Б. Дмитриевой, В.Н. Краснова, Н.Г. Незнанова, В.Я. Семке, А.С. Тиганова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 1000 с.
3. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 2117 с.
4. Фрейд З. Лекции по психоанализу. Лекция 31 / З. Фрейд. – М.: КСП, 1998. – 114 с.
5. Хорни К. Культура и невроз // Психология личности. Тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 97–105.
6. Менделевич В.Д. Неврология и психосоматическая медицина / В.Д. Менделевич, С.Л. Соловьева. – М.: МЕДпресс-информ, 2002. – 607 с.
7. Папуш М.П. Концепция невротического характера [Электронный ресурс] / М.П.Папуш. – Режим доступа: <http://papush.ru/index.php>.
8. Лейбин В.М. Словарь-справочник по психоанализу. Серия «Psychology» / В.М. Лейбин. – М.: АСТ, 2010. – 956 с.
9. Татенко В. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. Татенко // Соціальна психологія, 2006. – № 1 (15). – С.3–13.
10. Калина Н.Ф. Лингвистическая психотерапия / Н.Ф. Калинина. – Киев: Ваклер, 1999. – 250 с.
11. Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья авт. школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко [Электронный ресурс] / сост. А.В. Глузман (и др.). – Ялта: РИО КГУ, 2010. – 202 с.: ил. – Режим доступа: <http://www.yasenko.org.ua/article/21-asprmodeldinamiki>.
12. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. / В.П. Руднев. – М.: Аграф, 1997. – 384 с.
13. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко. – Изд. 2-е доп. и перераб. – Л.: Медицина, 1983. – 126 с.
14. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – СПб.: Питер; М.; Х.; Минск: [б.и.], 2002. – 224 с. – (Серия «Психология-классика»).
15. Вассерман Л.И. Психологическая диагностика невротических черт личности. Методические рекомендации / Л.И. Вассерман, Б.В. Иовлев, О.Ю. Щелкова, К.Р. Червинская. – СПб, 2003. – 29 с.
16. Вассерман Л.И. Психологическая диагностика невротических черт личности у женщин репродуктивного возраста, страдающих ожирением / Л.И. Вассерман, Л.В. Священко // Вестник ЮУрГУ. – 2010. – № 40. – С. 80–83.

Отримано 22.08.2015 р.